

МІСЦЕ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено напрями забезпечення економічної безпеки на мікро- та макрорівні, систематизовано наукові підходи щодо її формування. Обґрунтовано концептуальні засади національної безпеки, її зв'язок з економічною безпекою суб'єктів господарювання як основи побудови довготривалого проекту, розрахованого на перспективу, та як проекту, що відповідає вимогам сьогодення.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, умови господарювання, об'єкт економічної безпеки, предмет економічної безпеки

Pozhuieva T.

PLACE OF ECONOMIC SECURITY IN THE NATIONAL SECURITY COMPANIES

In the article the direction of economic security at the macro and micro approaches to systematically research concerning its formation. The conceptual foundations of national security, its relationship with economic security entities as the basis for constructing a long-term project aimed at the future, and the project meets the current requirements.

Keywords: economic security, national security, the business environment, object of economic security, economic security subject

1. Вступ. Формування ринкових умов господарювання сприяло народженню інноваційних виробничих відносин, побудованих на приватній формі власності, що зумовили нові вимоги як до формування засобів виробництва, так і для формування виробничих сил. Розвитку ринкової економіки притаманні різного роду кризи політичного, економічного, соціального характеру, які, в свою чергу, сприяють появі загроз як для підприємницької діяльності загалом, так і для окремого суб'єкта господарювання зокрема [5, с. 113].

Сьогодні, в умовах нестабільного зовнішнього середовища, підприємству слід адаптуватись та вдосконалювати нові засоби забезпечення економічної безпеки для досягнення цілей підприємства. У зв'язку з цим актуальності набувають пошуки нестандартних стратегічних рішень та механізму їхньої дії, а також наукове обґрунтування ефективних засобів забезпечення належного рівня економічної безпеки промислового підприємства [7, с. 160].

Питанням забезпечення належного рівня економічної безпеки на мікро- та макрорівні присвятили свої роботи багато провідних світових економістів, зокрема: З. С. Варналій [1], Т. Г. Васильців [1], О. М. Ляшенко [5], Г. В. Козаченко [5], Т. Е. Ко-чергіна [6], П. І. Орлов [7], Г. А. Пастернак-Таранушенко [8, 9], В. П. Пономарьов [5], Н. А. Протопопова [10] та ін.

Мета статті – обґрунтування підходів щодо формування економічної безпеки на промисловому підприємстві.

2. Виклад основного матеріалу. З позиції економічної безпеки промислові підприємства в умо-

вах економічних перетворень є неготовими до нових умов господарювання. Збільшення негативного впливу на економічний стан підприємств та втрата економічних зв'язків суб'єктами господарювання лише посилює занепокоєння. Це сприяло розвитку підходів до впровадження економічної захищеності бізнесу. Проблеми забезпечення економічної безпеки сьогодні перейшли з мікрорівня підприємств на регіональний і державний макрорівні [7, с.160].

Економічна безпека будь-якої економічної системи характеризується значною кількістю ознак стану зовнішнього та внутрішнього середовища їх функціонування, які впливають на загальний економічний розвиток: його стабільність, стійкість, прогресивність. Об'єктом економічної безпеки суб'єкта господарювання є вся його економічна система. Предметом захисту – кожен фактор цієї системи [1, с. 19-20].

Принциповим відрізняючим фактором є те, що неможливо повною мірою захистити підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища, адже воно здійснює свою діяльність в цьому зовнішньому середовищі, і поза ним діяльність суб'єкта господарювання неможлива [3]. З найбільш значущих елементів системи безпеки підприємства є механізм її забезпечення, який виступає сукупністю законодавчих актів, правових норм, спонукальних мотивів і стимул-реакцій, методів, заходів, сил і засобів, за допомогою яких забезпечується досягнення мети безпеки та вирішення поставлених завдань.

Безпека суб'єкта господарювання є складовою системи національної безпеки України, а питання її реформи, як складової суспільно-політичних перетворень в Україні, актуалізуються у Щорічних Пос-

ланнях Президента України до Верховної Ради України та в інших нормативно-правових актах.

Варто зазначити, що чинниками існування держави та її стабільності є економічна, правова та ментальна складові. Тобто забезпечення рівноваги здійснюється тут шляхом дотримання відповідності економічних можливостей, правових засад і потреби самовизначення. Створення більшості держав пов'язане з домінуванням ментальної складової над двома іншими. Це стосується й України. Наша держава зазнала значних економічних втрат через необхідність створення “апарату самовизначення”. Заснування численних дипломатичних представництв, вступ до різних міжнародних організацій тощо не тільки призвели до матеріальних втрат, а й погіршили імідж нашої країни, оскільки поглибили її неплатоспроможність.

Кожна країна повинна дбати про національну безпеку, що обумовлює захист життєво важливих політичних, економічних, соціальних, екологічних, духовних, військових та інших інтересів країни (нації), до мінімуму знижує дію реальних і потенційних внутрішніх і зовнішніх дій, кризових ситуацій, і забезпечує сприятливі можливості для прогресивного розвитку особистості, суспільства та держави. Національна безпека передбачає запобігання, недопущення та усунення загроз, а також підтримку необхідних ситуацій на рівні країни як системи, серед яких:

- виживання та недопущення деградації й загибелі системи;
- забезпечення реалізації системних функцій;
- захищеність системи від внутрішніх і зовнішніх впливів на неї;
- протидія розвитку кризових для системи ситуацій;
- забезпечення задоволення потреб рівноважного та стійко-стабільного розвитку системи [6, с. 5-6].

Таким чином, система національної безпеки в демократичній державі містить у собі як повноправний суб'єкт відносин громадські структури, оскільки сфера безпеки може бути монополією держави лише в умовах тоталітарного режиму. В громадянському суспільстві неурядові структури й організації є повноправними елементами системи національної безпеки в рамках диверсифікованих механізмів демократії.

У правовому полі демократичної держави (або такої держави, яка прагне стати демократичною) фігурують як державні органи та державні посадовці, так і незалежні громадські організації, що керуються своїми деклараціями, статутами, програмами тощо.

Відносини державних і недержавних (громадських) структур будуються за принципом взаємодії та противаг. Внаслідок такого складного взаємозв'язку інституцій та їхніх спільних дій народжується та зміцнюється нова системна якість, досягається адекватний демократичним державам рівень відсутності загроз правам і свободам людини й універсальним базовим інтересам і цінностям держави та суспільства.

Основоположним базисом забезпечення захищеності визнається економіка як сукупність виробничо-споживчих відносин, що формують єдиний комплекс на основі використання енергетичних, фінансових, трудових, інформаційних та інших ресурсів з метою створення, розподілу й обміну продукцією, яка в умовах ринку приймає товарну форму [4].

Співвідношення категорій “національна” й “економічна” безпека набуває системного характеру і кореспондується з іншими сферами. Системний зв'язок цих категорій виявляється на:

- ієрархічному рівні – глобальний, міжнародний, національний (країна), регіональний;
- рівні суб'єктів – держава, суспільство, особа;
- рівні агентів ринкових відносин – виробники і споживачі; продавці та покупці [6, с. 6].

Національна безпека країни забезпечується в таких сферах, як економічна (реальний сектор, сектор послуг, фінансовий сектор, інноваційний, інвестиційний тощо), екологічна, соціальна, військова, демографічна і т. п.

Економічна безпека – це такий стан економічної системи, при якому вона має можливість відтворювати саму себе, відповідно до поставлених цілей, в незмінних масштабах, з постійними кількісними та якісними характеристиками. Відтворення в розширеному або звуженому масштабах свідчить про перерозподіл ресурсів, обумовлений необхідністю запобігання загрозам.

Центральне місце в теоретичному арсеналі економічної безпеки відводиться теорії потенційних конфліктів. З її положень випливають принципи економічної безпеки держави:

- загрози слід очікувати з боку будь-якої держави (зовнішні загрози) та будь-якої людини або угруповання всередині країни (внутрішні загрози);
- краще запобігати виникненню загроз та їх загостренню, аніж потім боротися з ними;
- дії загроз визначаються їхньою силою, потужністю, обсягом та часом;
- розробляти перелік загроз – нерациональне витрачання часу (адже цей перелік відповідатиме дійсності лише впродовж певного періоду: загрози виникають і змінюються постійно);
- захист потрібно будувати не шляхом підрахунку загроз, а методом встановлення та дотримання меж безпеки для конкретної країни, виходячи з умов її існування [8].

Економічна безпека поділяється на внутрішню та зовнішню. Зовнішня та внутрішня політика в їхніх цілях, завданнях і практичних можливостях спирається на одну і ту ж ресурсну базу:

- 1) економіку та природні багатства країни;
- 2) матеріальний і культурний потенціал;
- 3) запаси знань, технологій та інформації;
- 4) єдині системи державного управління складу діючої вищої влади [6, с. 6-7].

Тому виникнення серйозних соціально-економічних проблем, кризових явищ всередині країни негайно дається взнаки відчутним обмеженням її зовнішніх можливостей навіть в тих випадках, коли інші держави не роблять проти неї жодних не-

дружніх дій, навпаки, внутрішнє благополуччя, зазвичай, полегшує проведення раціонального зовнішнього курсу, хоча саме по собі і не гарантує досягнення бажаного успіху. Єдність зовнішньої та внутрішньої економічної політики диктується та створюється її найбільш загальними принциповими стратегічними цілями, соціальними та системними інтересами, під впливом яких ці цілі та завдання, які витікають з них, ставляться і на задоволення яких вони орієнтовані. Важливим чинником такої єдності політики є також соціально-економічна природа конкретного суспільства та тип його політичної організації. На практиці бажаною є оптимізація балансу вимог обох сфер політики, згідно із завданнями та можливостями держави в кожній з них, стану всередині країни та її самої в світі. Але при всій взаємопов'язаності внутрішньої та зовнішньої політики, кожна з них вирішує свої, різні за природою та змістом, завдання, і за жожних обставин не здатна замінити іншу.

Та або інша модель економічного розвитку певної держави зумовлює механізм забезпечення національної, економічної безпеки, за допомогою якого ця країна включається в систему міжнародних політичних і економічних відносин. Сьогодні можна говорити про дві конвенції міжнародних відносин – традиційну, де чинником сили визнається військова сила, а головним суб'єктом відносин – держава; і сучасну, коли військова сила розглядається серед політичних та економічних інструментів, а головний суб'єкт відносин – господарюючі суб'єкти, що здійснюють транснаціональні економічні й інші зв'язки [6, с. 7-8].

Головне завдання будь-якої держави – гарантувати безпеку свого народу. Економічна безпека може існувати лише за умови економічної рівноваги безпосередньо як в самій державі, так і на міжнародному ринку. Тобто, повинні надаватися нормальні умови праці – як для громадян, так і для суб'єктів господарювання. Така рівновага забезпечується наявністю необхідної кількості ресурсів; стійких фінансово-кредитних і грошових систем; дієвих правоохоронних органів; військової могутності, здатної захистити державу від нападу, а також забезпечити допомогу населенню у випадку виникнення надзвичайних ситуацій (землетрусів, повеней тощо); стійкої та надійної системи самоврядування та державного управління [9].

Втрата економічної стабільності практично завжди є причиною втрати суверенності або навіть державності. Про це свідчить історія людства, це добре розуміють і політики.

До чинників, які повинні забезпечити економічну безпеку держави і стабільність ситуації в ній при зміні зовнішніх обставин, належать стійка та ефективна економічна дипломатія; надійні економічні взаємини з іншими країнами світу; захист національної валюти та фінансово-кредитних відносин з іншими країнами. Необхідною умовою національної економічної безпеки є стійка фінансово-кредитна система.

Економічна безпека, відповідно до конкретних цілей і методів аналізу, може бути представлена як інституційна система відтворення умов стабільної, стійкої економічної динаміки за допомогою створення, функціонування та вдосконалення відповідних соціально-економічних і правових інститутів, згідно зі системою національних інтересів.

Основним суб'єктом гарантування безпеки є держава, що здійснює функції в цій сфері через органи законодавчих, виконавчих і судових структур у взаємодії з іншими інститутами цивільного суспільства [6, с. 18].

Сьогодні рівень безпеки, що склався в країні, визначається величиною ризику як від можливих катастроф, так і від негативних процесів, що протікають, а також призводять до вибухів. Недостатнє врахування вказаних чинників в економічній і соціальній політиці може призвести до повного розвалу економіки, прямого знищення матеріального багатства, деградації людини. Таким чином, економічну безпеку можна розглядати як мінімум на трьох якісно різних рівнях дослідження і осмислення:

- 1) економічна безпека як явище;
- 2) економічна безпека як одна з цілей економічної (внутрішньої та зовнішньої) політики держави;
- 3) економічна безпека як механізм її забезпечення, що передбачає наявність розробленої “технології” [6, с. 19].

3. Висновки. Сьогодні цілковито природно виникає аж ніяк не риторичне запитання: чи існує в Україні така система національної безпеки, яка відповідає інтересам як держави, так і суб'єктів господарювання. Відповідь на це можна отримати, звернувшись до засновників теорії безпеки, зокрема, до Томаса Гоббса (“Левіафан”), який першим проаналізував проблеми безпеки та виживання, взаємодію між безпекою, населенням, урядом і державою. Пошук безпеки, за Т. Гоббсом, обумовлює прогрес цивілізації. Страх перед загрозами є природним станом людини. Саме він змушує людину жити в суспільстві та здійснювати пошук засобів колективного захисту у війні “всіх проти всіх”. Безпека, таким чином, це – основа цивілізації й державності. Об'єктами економічної безпеки країни є життєво важливі економічні інтереси особистості, суспільства і держави, а саме: економіка країни і її регіонів, конкретні товарні ринки, юридичні та фізичні особи, що займаються підприємницькою діяльністю. Економічні інтереси будуються за ієрархічним принципом і розглядаються на мега-, макро-, мезо- і макрорівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варналій З. С. Економічна безпека [Текст] : підручник / З. С. Варналій. – К. : Знання, 2009. – 585 с.
2. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення [Текст] : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 386 с.

3. Голяш І. Проблеми зміцнення економічної безпеки підприємства в умовах загострення світової економічної кризи / І. Голяш, Н. Галушка // Журнал європейської економіки. – 2008. – № 4. – С. 412-423.

4. Громадянський контроль і система національної безпеки України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/1000/1550/36086/>.

5. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення [Текст] : монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2005. – 208 с.

6. Кочергина Т. Е. Экономическая безопасность [Текст] : учебник / Т. Е. Кочергина. – Ростов н/Д : Феникс, 2007. – 445 с.

7. Орлов П. І. Основи економічної безпеки фірми [Текст] : підручник / П. І. Орлов, В. Є. Духов. – Х. : Прометей-Прес, 2004. – 284 с.

8. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави: проблеми та механізми їх розв'язання / Г. А. Пастернак-Таранушенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econbez.narod.ru/1security/2articles/11.htm>.

9. Пастернак-Таранушенко Г. А. Экономическая и национальная безопасность Украины / Г. А. Пастернак-Таранушенко // Экономика Украины. – 1994. – № 2 (379). – С. 51-56.

10. Протопопова Н. А. Механізм формування та забезпечення економічної безпеки підприємства / Н. А. Протопопова. // Держава та регіони. – 2010. – № 5. – С. 160-164. – (Сер. Економіка та підприємництво).